

Třetí, závěrečný svazek Spisů Karla Hynka Máchy obsahuje ty části autorovy literární pozůstalosti, které jako celky nebyly pojaty do svazků tvorby básnické a prozaické. Tvoří jej tři skupiny: literární zápisníky, deníky a dopisy. Literární pozůstalost takto vymezená je shrnuta v úplnosti; poprvé zařazujeme také texty, které sice už byly dříve známy a otištěny, nebyly však včleněny do předchozích vydání autorova díla (např. Břetislav), nadto pak ty části pozůstalosti, k nimž se dosud v úplnosti vůbec nepřihlíželo (např. Hindlovy výpisy ze zápisníků).

Textové prameny jsou různé povahy: vedle hlavní skupiny autografů jsou jimi též opisy a v několika případech Sabinovy citáty dopisů a fragmentů zápisníkových a deníkových záznamů.

Uspořádání svazku vychází z celkové koncepce Máchova literárního díla i ostatní pozůstalosti. Proto v čele svazku tvoří první oddíl ty celky a fragmenty, které nejúže souvisí s literárním dílem, druhý oddíl pak obsahuje dokumenty spíše biografické povahy. Hranice mezi oběma těmito oddíly je ovšem mnohdy plynulá: i dokumenty biografické se nezřídka a nejrůznějším způsobem stávají složkou Máchovy umělecké tvorby.

V jednotlivých oddílech jsou texty uspořádány chronologicky. K chronologii však nebylo možno přihlížet zcela důsledně. Také kompozice svazku je členitější. Obojí vyplývá z povahy textových podkladů, jejichž autenticita není ve všech případech stejně průkazná. V čele každého oddílu otiskujeme prokazatelné autografy a spolu s nimi též opisy, jejichž spolehlivost ověřila textová kritika. Fragmentární texty dochované toliko v Sabinově podání (tj. v Úvodu povahopisném – dále jen Úvod – nebo v tzv. Dodatcích, srov. dále str. 463) zařazujeme vždy na závěr příslušného oddílu, i když by bylo možno interpolovat jimi autografy nebo opisy (např. Deník z roku 1835) nebo by mohly být včleněny do chronologie dopisů. O. Králík ve svých pracích z posledních let označil fragmentární texty tradované Sabinou, ale i některé autografy a opisy za apokryfní. S jeho soudy se podrobně vyrovnáváme na příslušných místech. Protože je na základě přezkoumání nepovažujeme za přesvědčivé, ponecháváme napadané texty v souboru Máchovy literární pozůstalosti. Co se týče zmíněných

fragmentů, nevylučujeme, že Sabina v nich provedl textové úpravy. Protože jsme však nedošli k přesvědčení o tom, že je celé podvrhl, a protože pro dotyčné texty není jiné znění, nevylučujeme je rovněž z edice, avšak jejich kompozičním začleněním naznačujeme stupeň jejich spolehlivosti.

Texty tohoto svazku jsou velmi různorodé především jazykově. Přebývá čeština a němčina, ale jsou tu i souvislé texty polské, francouzské, anglické a latinské, kromě toho v textu roztroušené výrazy ruské (azbukou), italské, řecké atd. Rovněž po stránce grafické je materiál velmi rozmanitý. Střídá se v něm latinka s kurentem, krasopis s nejrozličnějšími formami rychlopisu, tužka s perem. Největší variabilita písma se jeví v Zápisniku, který je po této stránce podrobněji charakterizován dále v komentáři. K tomu přistupují ještě jiné vnější jevy: zejména v delších rychlopisných německých záznamech užíval Mácha osobitého způsobu slovního krácení, v jiných textech některá místa zašifroval a jinde, zejména ve skicách, text v několika vrstvách přepracovával, přičemž často původní znění zahlazoval škrtnutím nebo smazáním nebo překrýval novým zněním. V textech převážně zápisníkové povahy konečně fragmenty a motivy pomocí značek různě přeskupoval, respektive značkami zařazoval motivy dodatečně rozvíjené; nejednou, porušuje chronologické pořadí, vyplňoval novými nebo navazujícími záznamy prázdná místa. Také o těchto věcech, které byly často předmětem dřívějšího badatelského zájmu a vedly i k jistým hypotézám, komentář na příslušných místech podává zprávu s odůvodněním řešení, k němuž se nově dospělo. Značně variabilní jsou namnoze české materiály tohoto svazku zvláště po stránce jazykové, zejména hláskoslovné a tvaroslovné; tato skutečnost je pochopitelná z povahy mnohých záznamů, blízkých v tom náčrtům k pracím uveřejněným v 1. a 2. svazku.

Ze všeho, co bylo naznačeno, vyplývá, že ediční zvládnutí tohoto materiálu je věc složitá a obtížná. Tím se také vysvětluje stupeň zdaru v předchozích edicích. Při jejich kontrole se totiž ukázalo, že přes veškerou průkopnickou zásluhu zejména Krčmovu a přes píli a pietní svědomitost Janského obě ediční řešení v různém ohledu nezcela vyhovují. Nové studium rukopisů se stálým přihlížením k nalezeným předlohám totiž umožnilo text na mnoha místech nově přečíst, dešifrovat a emendovat, to znamená podařilo se textu především lépe porozumět. Naše vydání přináší tedy ve velkém počtu případů nová znění; abychom nezatěžovali komentář neúčelným a textologicky irelevantním výčtem míst, v nichž se odlišujeme od znění dosavadních, zaznamenáváme v komentáři jenom ta místa, z jejichž nového čtení

a zařazení vyplývají podstatné důsledky pro interpretaci významovou a kompoziční.

Odlišné od obou předchozích vydání je i naše ediční řešení. Krčma i Janský usilovali vlastně, pokud jde o vnější stránku textů, o vydání do jisté míry diplomatické (zachovávali například pisařská nedopatření, část zkratk, nesystémovou interpunkci, běžně krácená slova doplňovali v hranatých závorkách jakoby interpolacemi atp.). Tímto postupem se ovšem nejen neřeší kritické vypracování textu, ale znění je přeplněno znaménky z hlediska kritické analýzy textu zcela nefunkčními, takže čtenářova pozornost se upoutává k věcem podružným a nepodstatným. Zcela přitom ztroskotává pokus typografickými prostředky naznačit vývoj textu tam, kde vedle zevrubného popisu je pouze faksimile schopno reprodukovat stav autografu. Uplatňující v tomto svazku v podstatě ediční zásady, které jsou uvedeny v 1. svazku Spisů, snažíme se proto obecně též o to, aby nejen po stránce pravopisné, ale i z hlediska optického vzhledu textu byla zajištěna co největší plynulost Máchova sdělení nebo jeho záznamů a výpisků. Rozpisujeme proto především takové zkratky a číselné výrazy, které jsou svou formou jednoznačné. Kromě všeobecně zdůvodnitelných úprav interpunkce doplňujeme a upravujeme v tomto svazku interpunkci v některých speciálních případech. Jde zejména o bibliografické záznamy v oddílech „Čtené knihy“ v Zápisníku, kde u zběžných záznamů jejich stereotypnost, neúplnost nebo naopak nadbytečnost interpunkčních znamének leckde činila záznam nezřetelným a neidentifikovatelným. S přihlédnutím k předlohám Máchou citovaným byl podle potřeby zvolen takový způsob interpunkčního vyznačení, který činí záznamy jednoznačnými.

Vzhledem k charakteru textů obsažených v tomto svazku zaznamenáváme vývoj znění i s jeho konečným stavem přímo v textu, zatímco s obvyklým různocněním pracujeme v komentáři jen výjimečně. Špičatými závorkami () tedy označujeme vývojové fáze textu, které Mácha překonal nebo postupně překonával novějším zněním; starší fáze bývají škrtnuty, smazány nebo přepsány. V hranatých závorkách [] uvádíme rozpis zkratk a číselných výrazů, jejichž znění není jednoznačné, dále části slov, slova a slovní výrazy, které Máchovi vypadly při opisování a které podle předloh interpolujeme tam, kde výpustkou utrpěla srozumitelnost, konečně pak divinačně doplňujeme takové části textu, které se buď v rukopise nedochovaly, např. oddolením okraje listů, nebo které Mácha krátil pro sebe srozumitelnou nesystémovou zkratkou. O kterou z těchto tří možností jde, je vždy patrné z komentáře, který charakterizuje stav rukopisu nebo opisu.

Podle potřeby text emendujeme. Emendace se týkají zejména Máchových omylů ve vlastních jménech, jejichž náležitá znění restituujeme podle předloh a jiných pomůcek. Všecka emendovaná místa jsou v komentáři registrována. Písařské omyly vysloveně technického rázu napravujeme mlčky.

Texty psané různým druhem písma (latinka, kurent) netiskneme – jako už dříve – rozdílně. Také zdánlivé vyznačování slov a výrazů (např. latinských, italských a jiných jmen a názvů) psaných v kurentových textech latinkou nezachováváme, protože jde pouze o dobovou zvyklost. Výrazy v kurentovém textu psané latinkou a přitom podtržené a výrazy psané latinkou ve funkci záměrného hesla tiskneme kurzívou.

Jak při textově kritické práci, tak při úpravě českých textů jsme se řídili zásadami, které jsou uvedeny v 1. svazku (str. 342–344). Bohatost a rozmanitost autografů i jednotlivých záznamů v některých z nich, jejich různé určení a konečně i časové rozpětí, v němž vznikaly, projevují se výrazně v jejich jazykové stránce, ve slovníku, v skladbě, v tvarosloví, v hláskové podobě, v značném kolísání v kvantitě, které je někdy důsledkem zběžné a nedostatečné grafiky, v nejednotnosti a neujasněnosti při psaní domácích i cizích jmen a v interpunkčním členění, které je někdy nedostatečné, jindy bez funkce nadměrné, někde záměrné, jinde stereotypní a nepřehledné. Při přípravě textu jsme zachovali všechny jazykové jevy, které jsou doloženy nebo které je možno uspokojivě vysvětlit, jiné – jmenovitě pokud jde o hláskovou podobu a o kvantitu – jsme vyrovnali nebo upravili. Přitom jsme se na základě znalosti rozsáhlého jazykového materiálu tohoto svazku při některých řešeních odchýlili od praxe ve svazcích předcházejících. Zcela jsme upustili od registrace původních jazykových podob, jež byly v prvních dvou svazcích zaznamenávány za různotočeními pod heslem „opravujeme“. Taková registrace u textů zápisníkové a deníkové povahy a v neformálních dopisech by už pro svou početnost byla nepřehledná, leckdy při grafické neúplnosti bezvýznamná a vcelku tedy neúčelná a neúčelná. Jakýkoli výběr by zkresloval stav existující v autografech, který může reprodukovat jen fotokopie nebo faksimilované vydání. Pokud jde o odchylky tohoto druhu, odkazujeme tedy v případě potřeby na Janského vydání Díla K. H. Máchy, jehož spolehlivost v tomto ohledu není ovšem absolutní.

Jednotlivá slova a jejich tvary mají v autografech i v opisech rozličnou podobu. Zachováváme ji všude, kde není dotčena zřejmými písařskými nedostatky. Ojedinělé úpravy, které není možno úhrnně charakterizovat, uvádíme v komentáři na příslušných místech. Kvan-

titu zachováváme například v slovech *barka, bazlivec, na Bezdězi, bojovnícký, čarovný, důha, hospodářiček, hromobítí*, 2. pl. *lidu* (16 statných lidu, 317), *malinký, Mlikojedy, muž, mýlí, nazvuk, nejvyšší, neprohlédný, nespát, odpověditi, pozdravuj, přivodíc, půvabný, spolu, unor, ustav, uvod ap., vrasky, vyradivši*, adv. *zlé aj.*, ponecháváme i hojně kolísání v slovech jako *cisář – cisar, domů – domu, chraň – chráň, leč – léč, načez – pročež, nápis – napis, piši – piši* atp., *právě – pravě, též – tež* aj., vyrovnáváme kvantitu podle jiných míst v slovech *Dobytčí trh, dvakráte, obilí, prach, stařec* apod., upravujeme však v slovech jako *dovésti, karikatura, místo* (předložka), *obrátiš se, náký* (firhaňky) apod. U zájmených tvarů jsme vyrovnali 7. sg. *ním, tím, oným*, 3. sg. *mojí* a plurálové *jejich*, upravili jsme 3. sg. *jí*, 4. sg. *ni*, 3. pl. *jim*, ponechali jsme kolísání v 6. pl. *nich – ních* a pravidelnou délku v 7. pl. *ními* apod., jakož i v 3. pl. *mojím* ve verši (128). U adverbii *zatím – zatím* a podobně jsme zachovali kolísání. – Hláskovou podobu slov všeobecně zachováváme, např. v slovech *dlažený, juž, Melnik, počta, porád, purkhrabí, rozčtvrčen, smrtdelník, schoditi* (z oken), *naschromážditi, slikali, stkviti se, svadlý, tkadlci, vzdy, zaměstnávati se*, a to i s případným kolísáním, vyrovnáváme psaní v slovech *obzvlášť* (m. -vz-), *vzácný* (m. -ct-) a upravujeme psaní *zvráštěný* (m. zsvr-). – Pokud jde o psaní osobních a cizích místních jmen, názvů a citátových slov, upravujeme je tehdy, jestliže způsob psaní v autografu je neodůvodněný anebo kolísá. (V německých textech přitom sjednocujeme psaní slovanských jmen osob a míst podle obvyklého německého způsobu.) Tak upravujeme *ispravnik, Lazečnikov, u Navarinu, Oněgin, Žagoskin, Žavojevanije* (vesměs místo dlouhých vokálů), dále *Neureutter, Řezníček* (m. Reznitschek, Řezníckem), *Strobach* (místo častého Št- podle toho, jak se Máchův přítel psal), *Tělepněvna* (m. Telepnicvna), vyrovnáváme psaní *Brancovano* (kolísá s -k-), *Puškin* (je i Puškín). Zachováváme psaní ve jménech *Kopitár, Vodník* (pravděpodobně jde o přiblížení českým obecným jménům), *Prešern* a 2. sg. *Ragociho*, jakož i kolísající Máchovo psaní *Šekspír – Shakespeare*. – Psaní číselných výrazů, v autografech velmi rozmanité, jsme upravili tak, že na místech, kde číselné označení není obvyklé a kde je slovní podoba číselného výrazu jednoznačná, výraz jsme rozepsali. Ve výrazech jako *18tiletý, 250ti exemplářů* jsme ponechali tento způsob psaní. V datech a v datačních údajích v kontextu jsme označení jako *13tého června* nahradili způsobem dnes obvyklým (13. ...), avšak v datačním údaji na počátku výpisků z četby (v Ž) nebo na počátku deníkového záznamu jsme ponechali úzus autografu (např.: zho.).

Text jinojazyčných projevů a záznamů byl tentokrát rovněž zpracován obdobně podle principů, jimiž se řídí úprava textů českých. Polské

texty jsou nejčastěji závislé na předlohách tištěných numo polské území a Mácha je podobně jako texty anglické nebo francouzské opisoval velmi věrně; odstranili jsme z nich (jako předchozí vydání) hojně tiskové chyby, kromě toho jsme je však upravili podle dnešní pravopisné normy. Stejně jsou zpracovány i texty německé. Bez jakékoli úpravy zůstala však místa, kde Mácha reprodukuje v němčině starší jazykovou fázi nebo dialekt a hovorový jazyk. Už Máchovy německé předlohy jsou pravopisně velmi rozkolísané. Kromě toho Mácha sám jejich pravopis zčásti přizpůsoboval svým zvyklostem a přitom opisované texty nejednou přiblížil dnešnímu pravopisnému úzu. Dřívější vydání se snažila tyto jeho úpravy registrovat, avšak počínala si v tom velmi nedůsledně. Nepřehledný obraz ortografie německých pramenů, ve vydání nepotřebný, byl ještě zkomplikován ne zcela uváženým řešením Máchova zkratkového systému. Vydání totiž některé zkratky ponechávala, jiné pak rozepsala a označila takto doplněné části hranatými závorkami. Kromě toho stejně jako rozepsané zkratky označila i to, co u Máchy zkratkou není; jde tu hlavně o koncovky *-en*, *-em*, *-enen*, *-iche* apod., které mají v autografech podobu přímé nebo zvlněné čáry nebo náznaku litery s čarou vyznačující koncovku apod. Takové koncovky v našem vydání interpretujeme jako Máchou plně vyznačené, stejně jako slova jakýmkoli způsobem krácená (např. *o*, *t*, *u*, *v* = oder, nicht, und, von; *Kft*, *sd* = Kraft, sind; *Hft*-, *v*- = Haupt-, ver-; *-gg*, *-kt* = -gung, -keit). Přes výbornou znalost němčiny uniklo Máchovi několik gramatických nekorektností; v textu je rektifikujeme, původní formu však registrujeme v komentáři.

Komentář k tomuto svazku podává především detailní popis jednotlivých autografů a opisů, a to tak, že se necharakterizuje jenom jejich vnější vzhled a neuvádějí se jen jejich osudy, nýbrž rozbořem zejména celků a fragmentů zápisníkového rázu se komentář snaží hlouběji pronikat k jejich povaze a funkci. Přitom se tato charakteristika týká nejen celků, nýbrž i jejich jednotlivých míst, která se jeví z nějakého důvodu jako závažná (např. cizí ruka, zásahy, ráz písma vzhledem k původnosti jednotlivých autografů, k jejich dataci a relativní chronologii, např. v *Z*, atd.). Dále podává komentář zprávu o edičním řešení jednotlivých míst, tj. registruje emendace, restituce apod. Identifikuje Máchovy výpisky a tím přispívá k základnímu rozlišení textů původních od textů přejatých, u nichž navíc charakterizuje způsob a stupeň Máchova zpracování, kterým se namnoze stírá zřetelný rozdíl mezi Máchovými záznamy vlastními a mezi myšlenkami, motivy a poznámkami recipovanými. V této souvislosti pak upozorňuje na vnitřní vztah materiálů ze zápisníků i biografických

dokumentů k vlastnímu Máchovu literárnímu dílu. Připojeny jsou věcné vysvětlivky a podle potřeby překlady cizojazyčných textů. Obsahově se tento třetí svazek v nejednom případě stýká s texty otištěnými v obou svazcích předchozích. Studium náčrtů, fragmentů, výpisků a vůbec přípravného materiálu nejrůznějšího druhu totiž často přispělo k hlubšímu objasnění definitivních Máchových prací; komentář doplňuje v tomto smyslu výsledky studia uložené k nim v našich dřívějších výkladech. Přesahuje proto do jisté míry koncepci komentářů v 1. a 2. svazku.

Komentář samozřejmě přihlíží k veškeré dosavadní literatuře, kterou neregistruje pouze, nýbrž kriticky přezkoumává, doplňuje a zpřesňuje, respektive vyvrací a překonaná řešení nahrazuje řešeními novými. Jako celek se tedy komentář vyhýbá pouhým registračním postupům a vyrovnává se vždy na místě s danou problematikou, zaujímaje stanovisko. To se týká zejména řady studií O. Králíka i s jeho prozatím poslední knihou *Demystifikovat Máchu*, 1969. I v tom je rozdíl proti prvním dvěma svazkům, kde byla registrace literatury ukončena rokem 1957, resp. 1959. Protože teprve v 3. svazku (srov. dále str. 353) jsme vydavateli v plném slova smyslu, mohli jsme změnit i celkovou koncepci komentáře, v němž přihlížíme také ke všemu, co bylo publikováno k materiálu zahrnutému v tomto svazku, a při zmíněných už obsahových souvislostech s prvními dvěma svazky reagujeme na soudy a názory vztahující se k Máchovým textům tam již otištěným. Proti Králíkově skepsi o možnostech současné máchovské paleografie (*Demystifikovat Máchu*, 154) stavíme své poznání, získané dlouholetou soustavnou prací s Máchovými rukopisy (nikoli jen s fotokopie-mi). Zejména studium Zápisníku nás poučilo jak o mnohotvárnosti autorova rukopisu, tak o jednotnosti v mnohých jevech, které nelze převést jen na obecnou dobovou písařskou zvyklost. Na základě těchto znalostí můžeme se tedy při podrobném srovnávání jednotlivých dokumentů odvážit úsudku o autentičnosti autografů. Při analýze jednotlivých pramenů není ovšem tento náš úsudek jediným, a tedy rozhodujícím argumentem. Neztotožňujeme se tedy s názorem, že „paleografie prakticky vyřazuje metody zkoumání filologického a textologického“ (Králík v pojednání *K. H. Mácha a Rukopisy*, *Realita slova Máchova*, 1957, 14).

Pro Máchovu tvorbu obsaženou v 1. a 2. svazku se postupem času vytvořil systém značek, které mají umožnit přesnou identifikaci autografů a opisů. Tento systém doplnil Králík v *Historii textu*, 13 a 15 n. Až dosud se však z něho vymykaly právě mnohé autografy a opisy, jejichž texty jsou zařazeny do tohoto svazku, především

Máchovy dopisy, ale také zápisníkové fragmenty. Proto, a zejména poněvadž se přeskupováním a přečíslováváním dopisů ztrácel přehled a snadná orientace, rozhodli jsme se přistupovat k materiálu dosud neoznačenému jako k ostatním jednotkám Máchovy literární pozůstatosti a začlenili jsme jej do vypracovaného systému tím, že jsme pro ně nově stanovili značky navazující na Králíkův systém označení. Seznam až dosud užívaných značek je v závěru 1. a 2. svazku Spisů, nově zavedené značky zde na str. 559 n. Nadále jsou tedy všechny Máchovy autografy označeny *R* s pořadovým číslem, s výjimkou čtyř zápisníkových celků a fragmentů, z nichž u tří ponecháváme označení podle dosavadní tradice, protože je jasné a jednoznačně srozumitelné, tj. *Anmerkungen*, *Poznamenání a Ž* (Zápisník z let 1833–1835), a pro čtvrtý autograf, uváděný dosud nepřesně jako *NM* (Náčrt Máje), zavádíme nové označení *MS* (Malý sešit). Veškeré opisy jsou nadále označeny *O* s příslušným pořadovým číslem. Citáty ze Sabiny se označují podle původu (*Úvod* nebo *Dodatky*). – Všechny Máchovy autografy a opisy jeho prací, které jsou uloženy v literárním archívu Památníku národního písemnictví, jsou nyní označeny a uspořádány podle tohoto systému značek.

Aby komentář zbytečně neopakoval zejména biografické údaje a máchovské dokumenty, které jsou obsaženy v Janského knize Karel Hynek Mácha (1953) a v jeho edici Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků (1958), odkazujeme na obě knihy hesly *Životopis*, resp. *Vzpomínky*. Obdobně užíváme zkratky *HT* pro knihu O. Králíka *Historie textu Máchova díla* (1953), *PK* pro jeho knihu „Poutí krkonošská. Máchovy texty a máchovské apokryfy“ (1957) a *DM* pro jeho knihu *Demystifikovat Máchu* (1969). Na předcházející edici K. Janského odkazujeme heslem *Dílo I—III* (1949–1950), na první dva svazky těchto Spisů označením *I, II* (formou např.: *II 115, 24* – svazek, strana, řádek nebo verš).

*

Tak jako první dva svazky také tento svazek závěrečný původně připravil k vydání Karel Janský. Koncepce svazku však byla podstatně jiná než v přítomném vydání. Podle názoru redakční rady Spisů, s nímž se editor ztotožnil, mělo totiž být z literárních zápisníků otištěno jenom to, co se tehdy jevílo jako vlastní Máchovy texty. Tím zejména Zápisník (tj. Díla K. H. Máchy) měl být omezen ve svém rozsahu pouze na původní Máchovy záznamy přípravného rázu. Práce definitivní, které byly již na svém místě otištěny v 1. a 2. svazku, měly být pouze registrovány, a pokud jde o rozsáhlé Máchovy výpisky a záznamy

o četbě, mělo se pouze odkázat na jejich přístupnost v edicích Krčmově a Janského. Po smrti Karla Janského (1959) se však ukázalo, že původní koncepce je z mnoha důvodů neúnosná, a bylo proto nutno zvládnout pro vydání 3. svazku všechny materiál nově. Janským připravený text byl tedy už co do rozsahu jenom částečným východiskem. Totéž platí o komentáři. Vzhledem ke stavu jím připraveného rukopisu a k tomu, že se brzy po zahájení revizní práce ukázalo, že je třeba základně změnit přístup k literární pozůstalosti zahrnuté v tomto svazku, byl nakonec jak text, tak i komentář zpracován zcela samostatně. Vydavatelé ovšem použili všeho, co Janský poznal, shromáždil a zpracoval v komentáři připraveného 3. svazku a co si podržuje platnost. Výslovně s jeho jménem jsou uvedeny jeho soudy (tak jako i jiných dřívějších badatelů) tam, kde je doplňujeme, kde se od nich odlišujeme nebo kde k nim zaujímáme kritické stanovisko. Svě doplňky, odlišné závěry a kritické poznámky podáváme plurálovou formou (např. interpretujeme, domníváme se apod.) nebo výslovným označením „vydavatelé“.

Nova tohoto vydání vysvitnou ovšem jen ze srovnání s 3. svazkem Janského vydání Díla (1950), nad něž jeho nově připravená edice tohoto třetího svazku podstatně nepokročila. Avšak úcta k zasluhujícímu máchovskému vydavateli, dlouholeté spolupracovníctví a osobní přátelství, jakož i to, že i v tomto vydání jsou svým způsobem zachovány výsledky jeho životní práce, vedou k tomu, že jeho jméno uvádíme na prvním místě.

Úplný rukopis byl odevzdán do nakladatelství v prosinci 1967; protože k sazbě došlo až v roce 1970, mohli jsme v komentáři reagovat na nově vyšlou literaturu.

*

Svou práci bychom nebyli mohli realizovat v té podobě, která nám tanula na mysli, kdybychom nebyli našli porozumění u mnoha institucí i jednotlivců, kteří nám pomohli nejrůznějším způsobem. Všem za jejich laskavost děkujeme.

Především je to literární archiv Památníku národního písemnictví, v němž je téměř v úplnosti uložen rukopisný materiál, který nám byl s nevšední ochotou uvolňován ke studiu, a rovněž knihovna Památníku, ze které jsme získali nejeden vzácný tisk. Velmi vydatně jsme těžili z fondů knihovny Národního muzea a Universitní knihovny v Praze a z knihovny Náprstkova muzea v Praze. Informacemi nám přispěly Státní vědecká knihovna v Olomouci a Universitní knihovna v Brně, studijní materiály nám zapůjčila správa Státního zámku v Blatné, městské muzeum v Písku a Železnobrodské muzeum.

Významná byla pomoc zahraničních institucí, jež umožnily studium přímo na místě nebo ochotně zasílaly potřebnou literaturu. Jsou to Fondazione Giorgio Cini na Isola San Giorgio Maggiore v Benátkách, Státní knihovna v Berlíně, universitní knihovny v Berlíně, Halle, Lipsku a Mnichově, městská knihovna v Curychu, Jagellonská knihovna v Krakově, Bavorská státní knihovna v Mnichově, Státní Leninova knihovna v Moskvě, zemská knihovna ve Stuttgartu, bibliografické oddělení a knihovna Instytutu badań literackich ve Varšavě a Národní knihovna tamtéž, universitní knihovna ve Vídni. Náročné požadavky na zahraniční publikace zprostředkovala Základní knihovna ČSAV a knihovna Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV.

Karel Dvořák – Rudolf Skřiček